

David GINARD FÉRON: *Matilde Landa: El compromiso y la tragedia (1904-1942)*, València, PUV, 2023, 264 pàgines.

La diversitat d'interessos generada per la recerca històrica rarament troba punts de confluència. Però tota norma té la seva excepció, i amb la biografia de Matilde Landa Vaz (Badajoz, 1904 - Palma, 1942), el professor de la Universitat de les Illes Balears David Ginard (Palma, 1966) ha tingut l'ocasió de trenar tres dels principals fils de la seva carrera investigadora. D'una banda, connecta amb els seus treballs sobre el paper de la dona i del feminisme en l'Espanya contemporània, amb què ha destacat tant per estudis monogràfics com en qualitat de partícip de projectes col·lectius a l'estil de *Mujer, franquismo y represión*, coordinat per Ángeles Egido i Jorge J. Montes (Sanz i Torres, 2018).

De l'altra, enllaça amb la seva especialització en l'estudi del món comunista i de la resistència antifranquista que, especialment per al cas mallorquí, l'ha consolidat amb aportacions com el recent capítol «Els primers comunistes a les Balears» al volum dirigit per Ramon Arnabat i Carlos Moruno *De la primavera de las naciones a la guerra fría* (Sílex, 2023). I, finalment, es lliga amb l'estudi de la dictadura nacionalcatòlica a l'arxipèlag, on la desaparició del polígraf pare Massot (1941, Palma - monestir de Montserrat, 2022) l'ha confirmat com el seu principal deixeble. No és casual que el llibre homenatge *Josep Massot i Muntaner: el combat per la història* (Leonard Muntaner, 2021) el tingués precisament com a entrevistador i contrapart.

A més d'un exemple de convergència d'interessos investigadors, *Matilde Landa. El compromiso y la tragedia* suposa també l'actualització d'una edició prèvia i ja descatalogada, publicada el 2005 per Flor del Viento. Aquest retorn permet a Ginard fer una revisió a fons del plantejament inicial, en què aprofita per incorporar nova documentació, millorar l'aproximació a les parts encara desconegudes de la biografiada i muscular la reflexió que ens permet passar de l'estudi de cas a la caracterització d'un període.

Curiosament, ell mateix ja havia protagonitzat una operació similar amb el retrat de la mallorquina Aurora Picornell (Palma, 1912 - Manacor, 1937), amb qui Landa compartia trets biogràfics –generació, militància comunista, icona feminista i víctima de la repressió franquista– i algunes diferències també significatives –origens, formació i extracció sociocultural–. En aquest segon cas, la primera versió apareixia en castellà a la granadina Comares el 2018, i dos anys abans en català a Documenta Balear, i en edició ampliada i ja només en català al mateix segell el 2023. A més, *Aurora Picornell (1912-1937): de la història al símbol* arribava oportunament a les llibreries gairebé coincidint amb la recuperació i la identificació de les seves restes al cementiri de Son Coletes de Manacor el 20 d'octubre de 2022.

Tornant a la biografia de Matilde Landa, aquesta es desplega en sis capítols cronològics que recorren, consecutivament, els orígens familiars vinculats a la Institución Libre de Enseñanza (ILE); els anys de formació intel·lectual i política interromputs per una salut fràgil i per la creació del seu propi nucli familiar –casada el 1930 amb Francisco López Ganivet, pare de les seves dues filles: Carmen (1931) i Jacinta (1933, morta poc després); el seu paper al capdavant del Socorro Rojo madrileny durant la Guerra Civil, la seva militància al PCE i les vicissituds familiars; el breu pas per la clandestinitat, la primera repressió i el lideratge entre les preses madrilenyes; la seva arribada a la presó de Can Sales a Palma, la nova convivència i les pressions per la seva conversió catòlica, i el fatal desenllaç final quan el constant assetjament de les autoritats locals la porta a suïcidar-se.

Els 38 anys de vida són coberts de forma clarament desigual, amb un pes molt més rellevant de la seva darrera etapa. Com ja succeïa en l'edició prèvia, el paper de Landa com a activista i dirigent, tant durant el Madrid en guerra com durant la postguerra empresonada a las Ventas i a Can Sales, representen el cos principal i l'interès més evident de l'obra.

Del primer període, va destacar com «una de las figuras clave del Comité Ejecutivo del Socorro Rojo español» (p. 87) i el seu pas de companya de viatge a militant comunista. Ginard aconsegueix detallar moltes de les seves importants actuacions a la rereguarda republicana, sense descurar el seguiment de les seves vicissituds personals i de salut. Trobem menys dades sobre l'assumpció, malgrat la seva manca de preparació per a la clandestinitat, del lideratge al si del PCE al Madrid ja franquista.

Del segon període, el seu nom i trajectòria li van garantir l'ascendència entre la resta de les preses. A més, la seva predisposició i intel·ligència posades al servei de les seves companyes reblava l'incert d'aquesta deferència tant a Madrid com a Palma, on «pasó de inmediato a encabezar el comité comunista, avalada por el prestigio que se había labrador en Ventas» (p. 176). Però, lògicament, aquest focus també la convertia en objectiu dels represors que s'obsessionaren per aconseguir la seva conversió catòlica fins al xantatge final que va abocar-la (segurament) al suïcidi el 26 de setembre de 1942 –dos anys després del seu trasllat a Mallorca–. No satisfets i durant la seva agonia, les autoritats van aprofitar per bastejar-la *in articulo mortis*.

La reconstrucció d'aquests mesos mallorquins es beneficien del bagatge acumulat per part de l'autor a través de la consulta d'arxius, el vincle establert amb familiars i activistes, la compilació de testimonis i l'encreuament d'informacions ben diverses. Moltes d'aquestes petites peces del trencaclosques Landa són el destil·lat d'anys de recerca i d'especialització. A més, aquest repàs detallat es veu beneficiat per l'ofici de l'autor, versat en el gènere biogràfic, com ho demostren alguns dels títols abans citats o d'altres de més recents com *Ateu Martí, 1889-1936: anticlericalisme i compromís republicà* (PAM, 2020).

Cal fer referència explícita a l'ús de la correspondència entre la Matilde Landa empresonada i els seus familiars, en què «sortea la utilización de expresiones del campo semántico de la prisión y recurre a la mentira piadosa en torno a su supuesta condición de convaleciente que está siempre atendida en centros hospitalarios por un eficaz personal sanitario» (p. 150). Ginard recull el relleu dels treballs pioners de Tomasa Cuevas, tot incorporant el mètode i el context històric per enriquir així la nostra comprensió tant de la repressió franquista sobre les dones com de les estratègies –esperonades per la necessitat i la intel·ligència– que aquestes mateixes preses van posar en marxa per construir xarxes de suport, informació i formació, fins i tot en les pitjors condicions possibles.

Aquest doble llenguatge de Landa era encara més elaborat quan s'adreçava a la seva filla, però gràcies a l'extraordinària sensibilitat de biografiada i biògraf, la seva «traducció» i «recontextualització» permet dibuixar algunes de les millors pàgines del llibre. Malgrat persistir alguns forats documentals concrets, fruit de la manca de dades o fruit del context generat per l'obligada clandestinitat i la repressió franquista, Ginard els supera a partir de relats i interpretacions plausibles i coherents respecte de la trajectòria general i de les pistes disponibles. Aquest delicat joc d'equilibris tensa al màxim les potencialitats del mètode històric, tot deixant qualsevol posterior avenç a la localització de nous arxius o a l'atreviment amb què la no-ficció està penetrant en alguns episodis històrics. En aquest sentit, resta el dubte de si plantejaments com els de Rebecca Donner i la seva reconstrucció de la vida de la icònica estatunidenca antinazi Mildred Harnack –amb moltes ressonàncies amb la mateixa Matilde Landa– podrien ser útils per anar més enllà en el nostre coneixement (*La foscor dels nostres dies*, Ara Llibres, 2023).

Amb tot, potser l'element més substantiu i singular del treball –com reconeix el mateix Ginard– sigui l'estudi de «su proceso de aproximación [de Matilde Landa] desde la pequeña burguesía republicana hasta el “universo comunista”» (p. 13). Com apunta Francisco Sánchez Pérez (*El Germinal español*, Akal, 2023), les dones republicanes eren poques i encara menys les universitàries –la mateixa biografiada no va poder acabar els seus estudis supe-

riors–, però van tenir un paper cabdal a l'hora de visibilitzar i personificar la importància dels canvis produïts durant la Segona República. Lògicament, no totes responien als mateixos paràmetres, però sí que la seva presència, el seu exemple i, en alguns casos, la seva trajectòria van aportar un fet diferencial.

El paper que va tenir la ILE, però també el d'institucions d'inspiració conservadora i/o catòlica per incorporar la dona com a subjecte i objecte també ens adverteix sobre els perills del maniqueisme i el presentisme a l'hora d'entendre aquesta incorporació de veus i figures femenines, en la línia de les recerques de Juan Sisínio Pérez Garzón sobre l'àmbit progressista general (*Historia de las izquierdas en España*, Catarata, 2022) i el feminisme en particular (*Historia del feminismo*, Catarata, 2018). D'una banda, trobem resistències i limitacions per part de les esquerres, que arrossegueu els seus propis prejudicis i necessiten la seva pròpia evolució. De l'altra, veiem la mateixa diversitat política i ideològica entre les dones que en la societat, i d'aquí la importància de no menystenir aquests altres espais de sociabilitat que, des de posicionaments en absolut progressistes, també ajudaren a normalitzar aquesta presència de les dones.

En aquest sentit, recerques com la d'Encarnación Lemus López a *Ellas. Las estudiantes de la Residencia de Señoritas* (Cátedra, 2022) se'ns apareixen com un bon camí per aprofundir en el coneixement d'aquestes dones, protagonistes d'una generació i d'un moment històric. El salt ideològic representat per Matilde Landa –de la burgesia regional vinculada a la ILE a la militància comunista– ens mostra una evolució a investigar més enllà del cas personal. Aquesta conversió no pot menystenir-se com a simple radicalització, traïció a la pròpia classe o fascinació revolucionària, sinó que se'ns planteja com a fruit d'un procés d'ideologització complex, en què es barreja el context nacional i internacional del període, amb les derivades originades per un determinat i intransferible sentit de justícia i de responsabilitat ciutadana. Ginard assenyala encertadament la rellevància d'aquesta evolució, tot situant la seva biografiada com a punta de llança d'aquesta transformació política i femenina.

Jaume CLARET MIRANDA*
Universitat Oberta de Catalunya

* Jaume Claret Miranda, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5886-3621>.